

5 СЕКЦИЯ

«ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ АССАМБЛЕЯСЫНЫҢ ҚОҒАМДЫҚ КЕЛІСІМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ОРНЫ МЕН РӨЛІ»

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ ЭТНИКААРАЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТНОМӘДЕНИ БІРЛЕСТІКТЕР

Алуарова Ә. Ж.

Ғылыми жетекшісі: т.ғ.к., доцент Бижанова А.Е.

Батыс Қазақстан инновациялық – технологиялық университеті

Электрондық адресі: asemaluar@mail.ru

Орал қ.

Ассамблея еліміздегі барлық этнос өкілдерін ортақ мақсатқа ұйыстыра отырып, республикадағы тұрақтылықты сақтау мен ел дамуының мақсатына айтулы үлес қосып келеді. Ассамблея қызметінің арқасында Қазақстанда этностық немесе діни ерекшелігіне қарамастан әрбір азаматтың Конституциямен кепілдік берілген азаматтық құқықтары мен еркіндігі толығымен қолданылатын этносаралық және конфессияаралық келісімнің айрықша үлгісі қалыптасты. Қазақстанның көпэтностық бай кеңістігінде сенім, келісім мен өзара түсіністік үлгісі орнады.

Бүгінде республикада Қазақстан этностарының мәдениеттері, тілдері, дәстүрлерінің дамуына қажетті барлық жағдай жасалған. Этномәдени бірлестіктердің өзінің саны тұрақты өсуде, қазір олар 800-ден асады, оның ішінде 28-і республикалық. 15 тілде газет-журнал, 8 тілде радиобағдарламалар 7 тілде телебағдарламалар шығады. Білім беру толықтай өзбек, тәжік, ұйғыр және украин тілдерінде жүргізілетін 88 мектеп жұмыс істейді. 108 мектепте 22 этностың тілі жеке пән ретінде жүргізіледі. Қазақ және орыс театрларын қоспағанда елімізде тағы төрт ұлттық – өзбек, ұйғыр, корей және неміс театрлары жұмыс істейді. Әр жыл сайын Қазақстан этностарының тілдерінде бірнеше ондаған жаңа кітаптар жарық көреді. Жыл сайынға халықтық мерекелер Наурыз, 1 мамыр – Қазақстан халқының бірлігі мерекесі, масленица, сабантой дәстүрге айналды. Егер мемлекеттің қалыптасу кезеңінде басты міндет этносаралық төзімділік пен қоғамдық келісім негізінде қоғамды ұйыстыру болса, ел дамуының жаңа кезеңінде, стратегиялық басымдық ретінде, қоғамның барлық азаматтары мойындаған ортақ құндылықтар мен қағидаттар жүйесіне негізделген Ұлт Бірлігіне жету болып табылады. Сондықтан 2010 жылы сәуірде азаматтық қоғам мен мемлекеттік институттардың, азаматтардың сындарлы ұсыныстарын жинақтаған Қазақстанның Ел Бірлігі Доктринасы қабылданды. Қазақстанның Ел Бірлігі Доктринасы – халықтың, уақыт талабына сәйкес, бірігу қажеттігін түсінуіне негіз. Этносаралық қатынастар жүйесінде мемлекеттік тіл ел бірлігін қалыптастырудың маңызды факторы болып танылған. Ассамблея қызметінде мемлекеттік тілдің қолданыс аясын кеңейту маңызды орынға ие. Ассамблея қызметі этносаралық қатынастар мәселелерін тиімді шешіп келе жатқан ел ретінде Қазақстан Республикасының халықаралық беделінің өсуіне ықпал етуде. Жалпы алғанда негізінен Ассамблея жұмысының арқасында біздің елімізде этносаралық және конфессияаралық келісімнің бірегей моделі, әрбір азамат этникалық және діни ерекшелігіне қарамастан Конституцияда кепілдік берілген азаматтық құқықтары мен бостандықтарын толық пайдалана алатындай ерекше сенім, ынтымақ, өзара түсініктік ахуалы қалыптасты. Ассамблеяның мақсаты қазақ халқының топтастырушы рөлін арқау ете отырып, қазақстандық патриотизм, Қазақстан халқының азаматтық және рухани-мәдени ортақтығы негізінде қазақстандық азаматтық бірегейлікті және бәсекеге қабілетті ұлтты қалыптастыру процесінде Қазақстан Республикасында этносаралық келісімді қамтамасыз ету болып табылады [1, 100-105 бб.].

Батыс Қазақстан облысы еліміздегі Еуропаның шығыс бөлігінде орналасқан жалғыз аймақ. Яғни, БҚО Азия мен Еуропаның екі ортасында жайғасқан бірегей облыс десе де болады. Облысымызды Орталық Азия мемлекеттерінің қақпасы деп те атайды.

Өзінің үлкендігі жағынан Батыс Қазақстан облысы жеріміздің 6 пайызын құрайды. Аумағы 151 мың шаршы километр. Облыс орталығы – Орал қаласы. Батыс Қазақстан облысының негізі сонау 1932 жылы қаланды. 1962-1992 жылдары Орал облысы болып аталса, 1992 жылы Батыс Қазақстан облысы атауы қайтарылды. Облыста 650 мыңға жуық тұрғын бар, оның 300 мыңдайы қалаларда, 200 мыңдайы Оралда тұрады. Тұрғындардың 445 мыңы (71 пайыз) – қазақтар, 140 мыңы (22 пайыз) орыстар. Украиндықтар – 15 мың (2,5 пайыз), татарлар – 10 мың (1,5 пайыз) және басқа ұлттар бір-екі мыңнан келеді – 15 мың (2,3 пайыз).

Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Жарлығымен 1995 жылдың 1 наурызында Қазақстан халықтарының Ассамблеясы құрылды. Арада бірнеше күн өткен соң, Батыс Қазақстан облыстық әкімшілігі басшысының (қазір - Батыс Қазақстан облысы облысының әкімі) қаулысымен құрамында 18 адамы бар Батыс Қазақстан облысы облыстық Қазақстан халықтары Ассамблеясы да құрылды. Қазіргі уақытта оны облыс әкімі Ғали Нәжімеденұлы Есқалиев басқарады. Хатшылық меңгерушісі - облыстық ассамблея төрағасының орынбасары Қапақов Ғайса Хамидоллаұлы.

Тәуелсіздік алғаннан кейін елімізде көптеген этностардың мүдделерін үйлестірудің жоғары тиімді және сенімді құралын құру қажеттілігі елдің тарихи дамуының қисынынан, оның көпэтносты және көпконфессиялы халқының қалыптасу ерекшеліктерінен туындады. Қазақстан Республикасы-әлемдегі ең ірі көпұлтты мемлекеттердің бірі. Елде 130-дан астам этникалық қауымдастық өкілдері тұрады. Батыс Қазақстан облысы облысында 2016 жылғы халық санағының деректері бойынша - 95. Бұл халықтардың әрқайсысында материалдық және рухани мәдениеттің ерекше белгілері бар. Ел халықтарының басым көпшілігі, олардың көпшілігі әр түрлі жағдайларға байланысты байырғы қазақ жерінің аумағында болған, соңғы онжылдықтар бойы Қазақстан аумағында және, тиісінше, облыста этникалық қауымдастықтар ретінде қалыптасты. Бұл тұрғыда олар қазақстандық мемлекеттілікті қалыптастыруда тарихи рөл атқарды. Соңғы онжылдық республикада ұлттық мәдениеттерді белсенді жаңғырту, ұлттық сана-сезімді арттыру және этностардың өзін-өзі сәйкестендіру белгісімен өтуде. Бүгінде «Оралдың көпұлтты халқы» термині жиі қолданылады. Ол республика халқының жалпыазаматтық, құқықтық және мәдени ортақтығының объективті жағдайын көрсетеді [2, 90 б.].

Батыс Қазақстан облыстардың, барлық қазақстандықтар сияқты, ерекше мақтанышы-Қазақстанның посткеңестік кеңістікте қоғамға этникалық және конфессиялық келісімді қамтамасыз етудің түбегейлі жаңа моделін ұсына алған алғашқы республика болуы фактісі болып табылады. Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында барлық этностардың мүдделерін келістіру нәтижесі ретінде көпэтносты, көпконфессиялы қоғамның тұрақтылығының жаңа формуласы - тұрақтылық табысты іске асырылды деп нық сеніммен айтуға болады..

Этносаралық қатынастарды үйлестіру жөніндегі көпқырлы жұмысты жүргізу барысында ұйымдық тұрғыдан нығайтылып, бүгінде оның сандық құрамы 43 адамнан тұратын Қазақстан халықтарының облыстық Ассамблеясы да өз қолтаңбасын тапты. Бұл қоғам, облыстық мәслихат, атқарушы билік, ардагерлер кеңесі, облыстық департаменттер, жастар ұйымдары өкілдері, облыстық Ассамблея, қауымдар мен негізгі діни конфессиялардың басшылары мен белсенділері. Облыстық Ассамблеяның қалыптасуы мен дамуына үлкен үлес қосқан: Ғайса Хамедұлұлы, Ришат Хайруллин, Наджаф Мамедов, Ольга Рапацкая.

Батыс Қазақстан облысында Қазақстан халқы Ассамблеясы 1995 жылы құрылды. Облыста аудандық 12 топ, сонымен қатар облыс орталығы Оралда негізгі топ құрылды. Оған қоса, аймақта азаматтық институттар, қоғамдық, саяси және өзге де бірлестіктердің қоғамдық келісімді және еліміздің ұлттық бірлігін нығайтуда күштерін біріктіруге бағытталған қоғамдық келісім кеңестері қызмет етеді [3, 93 б.].

Облыстық Ассамблея, және қауымдар жыл сайын облыста ұлттық мәдениеттерді, тілдерді, халық дәстүрлерін сақтауға және дамытуға белсенді ықпал ететін қоғамдық-саяси акцияларды, ғылыми-практикалық конференцияларды, семинар-практикумдар мен іс-

шараларды, сондай-ақ бұқаралық қайырымдылық акциялары мен халық спорт түрлері бойынша жарыстарды өткізудің бастамашысы және тікелей ұйымдастырушысы болады. Облыстың қоғамдық және мәдени өміріндегі елеулі оқиғалар: «Менің туған өлкем», онда Батыс Қазақстан облысының ақындары мен композиторлары қатысып ән кешін ұйымдастырды, кіші Отан, адами қарым-қатынастардың тазалығы туралы тұсаукесер әндері көптеген тілдерде шырқалады жыл сайын тоғыз жыл ішінде 500-ге жуық адам қатысатын украин халық шығармашылығының облыстық фестивалі облыстың барлық аймақтарынан қатысады. «Жайық Пресс» жас вокалистердің облыстық фестивалі, онда төрт жыл ішінде 5 жастан 16 жасқа дейінгі 200-ге жуық балалар мен жасөспірімдер қатысады және әндер көптеген тілдерде шырқалады, жетім балалардың қатысуымен халықтар достығының облыстық фестивальдері, рухани музыка, поэтикалық фестивальдер мен тілдер шеруі және басқалары ұйымдастырылып тұрады.

Жыл сайын көп ұлтты облыстың барлық бұрыштарында Наурыз мейрамы, Қазақстан халқының бірлігі мерекесі, Жеңіс күні, республика Конституциясы күні, Тәуелсіздік күні және басқа да мемлекеттік мерекелер кең көлемде аталып өтеді. Бұл күндері облыс орталығында, қалалар мен аудан орталықтарында қазақ халық эпосы кейіпкерлерінің, көптеген этностар өкілдерінің, еңбек ұжымдары мен оқу орындарының қатысуымен театрландырылған қойылымдар өткізіледі [4, 69б.].

Тәуелсіздік алғаннан кейін жергілікті жерлердегі құқық қорғау органдарының көптеген этносаралық қақтығыстары адамдардың үлкен тобының қылмыс жасауы немесе жаппай бұзақылық ретінде сараланды және бұқаралық ақпарат құралдарында кеңінен жарияланбады. Билік мұндай фактілерді қоғамнан жасыруға тырысты.

1992 жылдан кейін қақтығыстар негізінен күрдтер, түріктер, шешендер, ұйғырлар және т.б. сияқты елдің шағын халықтарының өкілдеріне қарсы болды. Этникалық бағыттың ауысуы, бір жағынан, 1991 жылдан кейін елдегі орыстардың, украиндар мен немістердің үлесі мен санының күрт төмендеуімен, екінші жағынан, титулдық емес ұлттың жаңа мәртебесімен байланысты. Бұған дейін кіші мұсылман халықтары өздерінің ұстанымдарын қорғау ұмтылыстарында қазақтармен дәстүрлі түрде ынтымақтасқан. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін бұл тараптар қарама-қарсы позицияларда болды.

Сонымен бірге, 1991 жылдан кейінгі этносаралық қақтығыстардың көптігі жалпы қазақ халқының агрессивтілігімен емес, оқиғаларды бұқаралық ақпарат құралдарымен жариялаудың жаңа режимімен және тәуелсіз БАҚ пен байланыс құралдарының пайда болуымен түсіндіріледі.

Батыс Қазақстанда тұратын тұратын этникалық қауымдастықтар олардың ұлттық-мемлекеттік құрылысқа қатысу сипаты және олардың этномәдени даму динамикасын анықтайтын ерекше жағдайлары бойынша ерекшеленеді. Бұл айырмашылықтардың негізі этникалық сәйкестендіру процестері жүретін бірнеше деңгейлерден тұратын этноәлеуметтік стратификацияның күрделі құрылымымен анықталады. Сонымен, бірқатар қазақстандық ғалымдардың пікірінше, Орал халқының этникалық құрамын алты типологиялық маңызды негіздер бойынша бөлуге болады.

I. Титулды ұлт (қазақтар);

Қазақстан Республикасы Конституциясының бірінші редакциясында қазақтар мемлекет құраушы ұлт ретінде айқындалғаны белгілі. Екінші басылымда бұл тұжырым алынып тасталды, бірақ адамдардың санасы мен көзқарастарында мұндай саралау басым болады. Сонымен қатар, этнологтардың жарияланымдарында және бүкіл әлемдегі саяси тәжірибеде мұндай бөліну бар.

II. Байырғы этнос (қазақтар);

Қазақстан аумағында тұратын, бірақ өз ұлттық мемлекеттері бар этникалық топтар (орыстар, украиндар, белорустар, поляктар, немістер, кәрістер, гректер, еврейлер және т. б.).

Тарихи отанында өз ұлттық мемлекеттері жоқ этностар (дүнгендер, ұйғырлар, күрдтер).

Әрбір топ өзінің қазақстандық ұлттық-мемлекеттік сәйкестікке қатынасы бойынша ерекшеленеді. Қазақтар Қазақстанда Ұлттық-мемлекеттік өзін-өзі анықтауды жүзеге асырған

жалғыз ел деп санайды. Екінші топ өкілдері өздерінің бірегейлігін таңдауда Қазақстан мен өзінің тарихи отаны арасында қандай да бір ымыраны жасайды. Үшінші топ үшін саяси автономияның белгілі бір дәрежесін алу міндеті тұр.

III. Қазақтар мен орыстар ең көп этностар ретінде, қалған этникалық топтар этникалық азшылық ретінде.

Саны бойынша негізгі екі топ - қазақ пен орыс арасындағы бәсекелестік-неғұрлым тиімді әлеуметтік позицияларға ие болу, ресурстарға көбірек қол жеткізу, әлеуметтанушылар мен саясаттанушылардың бағалауы бойынша өзінің мәдени стандарттарын бекіту ұмтылысында да объективті орын алады.

IV. Қазақтар, орыстар, басқа ұлттар (этникалық азшылықтар).

Этникалық азшылықтарды этникалық бәсекелестіктен орыстар да, қазақтар да ығыстырады. Мемлекеттік-саяси өмірдің шетінде бола отырып, олар іс жүзінде биліктің идеологиялық, саяси, экономикалық және әлеуметтік-мәдени ресурстарынан алшақтайды. Орыстармен бірге және қазақтарға қарағанда олар этносаралық мәселелерде негізгі проблемаларды мойындайды: тіл, басқару органдарындағы өкілдіктер.

V. Исламды ұлттық дін ретінде мойындайтын этностар, мәдениеті христиан дініне бағытталған этникалық топтар.

Дін жалпы мәдени және тұрмыстық деңгейде (рәсімдер, мерекелер және т.б.) этникалық саралау және сәйкестендіру функцияларын орындайды.

VI. Қазақтар және түркітілдес этникалық топтар, орыс және орыс тілді этникалық топтар.

Тілдік деңгейде әлеуметтік-саяси жазықтыққа көшетін неғұрлым эмоциялық қаныққан этномәдени ұстаным пайда болады.

Осылайша, БҚО-да қоғамның этникалық сегментациясының ерекшелігі ұжымдық және жеке деңгейде әр түрлі түсініледі, этностар мен этникалық топтар мен мемлекеттік билік институттары арасындағы қарым-қатынаста ерекше проблемалар туғызады [5, 234 б.].

Қорытындылай келе, көбінесе «отбасы» сөзінің мағынасы тар шеңберге тарылады - күйеуі, әйелі, балалары. Бірақ оралдықтар үшін отбасы – бұл ұғым әлдеқайда кең және көлемді. Бұл әртүрлі этностардың адамдары. Алдымен Қазақстанда мамыр айының басында ең жарқын және жарқын мерекелердің бірі – Қазақстан халықтарының бірлігі күні мерекеленетінін айтқым келеді. Бұл 150-ден астам ұлттар мен ұлыстар тұратын елдегі бейбіт өмір үшін аса қажетті достық, түсіністік және келісім мерекесі. Үлкен және тату отбасына қазақтар, өзбектер, орыстар, украиндар, немістер, кәрістер, ұйғырлар, қырғыздар, қытайлар, еврейлер, армяндар, грузиндер және тағы басқалар кіреді. Бұл халықтардың әрқайсысы бірегей, бірақ Батыс Қазақстан аумағында олар – бір тату халық. Қазақстан аумағында, оның ішінде Орал қаласында тұратын ұлттардың алуан түрлілігі елдің қалыптасуы мен өркендеуіне өз үлесін қосуда. Республиканың барлық жетістіктерінде бірегей қоғамдық институт-Қазақстан халқы Ассамблеясының үлесі бар, ал мемлекет елімізде тұратын барлық этностар өкілдерінің мәдениетін, дәстүрлерін сақтау және дамыту үшін барлық жағдайды жасайды. Орал қаласының әрбір тұрғыны ұлтына қарамастан қазақ тілін біледі, өйткені ол қазақ ұлтының тілі. Сондай-ақ орыс тілі ұлтаралық қатынас тілі ретінде ресми тіл болып танылды. Батыс Қазақстан облысында адамдар көп емес, еркін өмір сүреді. Біз, Қазақстан халқы, көпұлтты ел үшін, әрбіреуі құнды, әрбіреуі біздің тату және үлкен отбасымыздың бір бөлігі болып табыламыз!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998 жыл.
2. Қазақстан тәуелсіздік жылдарында 1991-2009 жж. Астана, 2010., 260 б.
3. Колчигин С.Ю. Қазақстандық қоғам: жаһандану контексіндегі дүниетанымның өзгеруі. Алматы, 2006., 363 б.
4. Бисенбаев А. Басқа Орталық Азия. Астана, 2007., 210 б.
5. Косиченко А.Ж. Конфессиялар үнқатысуы жаһандану жағдайында. Алматы, 2011., 412 б.